

ואל ישנה אדם מפני המחלוקת

ראשי פרקים:

- א. פתיחה
- ב. מקורות
- ג. הקשיים המתעוררים בבירורנו
- ד. ישוב הקשיים
- ה. עריכת תפלה ביו"ט שני של גלויות לבני חו"ל הנמצאים בא"י.
- ו. הבעיה מבחנה השקפתית
- ז. סיכום

א. פתיחה

לדברי המוסר שבכותרת ישנם כמה וכמה ישומים מעשיים בהלכה¹. במאמר זה נתמקד בשני בירורים בלבד, מפני שאחרת "תפשת מרובה לא תפשת".

1. בעת קיבוץ גלויות ונתקבצו בארצנו אנשי אשכנז והמזרח יש לדון האם יש בחילוקי התנהגותן משום איסור?
2. בימי חג ומועד נמצאים בני חו"ל בארץ ודעתם לחזור לחו"ל האם יכולים הם להתפלל את תפילת יו"ט שני בציבור בזמן שבני א"י מתפללים תפילות חול?

בכל בירור הלכתי כאשר דעותיהם של הפרשנים (ראשונים ואחרונים) מגוונות, אין ביכולתנו להגיע לדרך המלך, על כן הדריכנו הרמב"ם (ממרים סוף פי"ג) במצב זה נכרך בתחילה אם מדובר בדין דאורייתא (ואזי נחמיר בספיקות) או שמדובר בדין דרבנן (ואזי נקל בספיקות). ובנוסף ע"כ נסתמך על גדולי הפוסקים "דפקיעי שמיהו" בעינינו (כלומר דעת המשניב, עיין התיחסות שבאגרות חזו"א ח"ב אגרת מ"א, שהיא הוראה מקוימת כמו שנחדרין בלשכת הגזית).

ב. מקורות

כמה מקורות לנושאנו.

1. פסחים נ' החולך ממקום (שעושין מלאכה בערבי פסחים) למקום שאין עושין או ממקום שאין עושין למקום שעושין נותנין עליו חומרי מקום שיצא משם וחומרי מקום שחולך לשם. ואל ישנה אדם מפני המחלוקת.
 2. פסחים נ"א ע"א - כי אתא רבא בר-רב חנה (לא"י) אכל דאיתרא (פרשיי - חלב שבכפיפת הקיבה ואותו חלב שבמקום היתר אוכלין בני א"י ובני בבל נוהגין בו איסור) ומקשה הגמ' "ורבבי"ח לית ליה הא דתנן נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהלך לשם?".
- מתרצת הגמ' א. "אמר אביי הני מילי מבבל לבבל אמאי? ומא"י, אי נמי מבבל לא"י. אבל מא"י לבבל לא, כיון דאנן כייפינן להו עבדינן כותיהו (פרשיי דאנחו סמיכי ובבל לא סמיכי) ובענין זה עיין בגמ' בחולין י"ח ע"ב, ברשיי.
2. "ר' אשי אמר אפי' תימא לא"י מבבל הני מילי היכא דאין דעתו לחזור, ורבבי"ח דעתו לחזור - וכתב הרא"ש: קי"ל כרב אשי דהוי בתראה ויש לאדם לילך אחר מנהג המקום

1. ספרו של חרב ירחמיאל פריד "יו"ט שני כהלכתו" שנת תשמ"ט עמ' רנ"ד-רנ"ז.

שדעתו להשתקע שם בין לקולא ובין לחומרא... ודוקא בצנעה שלא ישנה, מפני המחלוקת, אבל בפרהסיא לא. עכ"ל.

3. יבמות י"ג ע"ב, י"ד ע"א - "תנן מגילה נקראת ב"יא, י"ב, י"ג, י"ד, ובט"ו א"ל ר"ל לר"י אקרי כאן לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות?... אמר אביי כי אמרינן לא תתגודדו כגון שני בתי דינין בעיר אחת הללו מורים כדברי ב"ש והללו מורים כדברי ב"ה, אבל שני בתי דינין בשתי עיירות לית בה. אמר ליה רבא והא ב"ש וב"ה כשני בתי דינין בעיר אחת דמי? אלא אמר רבא כי אמרינן לא תתגודדו כגון ב"ד בעיר אחת, פלג מוריין כב"ש ופלג מוריין כב"ה, אבל שני בתי-דינין בעיר אחת לית לן בה".

ג. הקשיים המתעוררים בבירורנו.

1. האם איסור לא תתגודדו הוא איסור מהתורה או מדרבנן?
2. האם הדין בגמרא מדובר רק על "איסורים" או כולל אף "מנהגים"?
3. האם ההלכה כדברי המחמיר (אביי) או כדברי המקל (רבא) וכל זה בהנחה שעצם קיומן של קהילות שונות מצדיק הגדרה של "שני בתי דינין".

ד. ישוב הקשיים

בישוב הקשיים נענה מהסוף להתחלה.

1. האם הלכה כאביי או כרבא (כמחמיר או כמקל):
חז"ל פסקו שהלכה כאביי רק ב"יע"ל קג"ם" (ב"מ כ"ב ע"ב ועוד) ונושאנו אינו מהששה הני"ל אך הפוסקים (רמב"ם הלכ"י עכ"ל) כוונתם פ"י"ב הי"ד, סמ"ג לאוין ס"ב, סמ"ק ע"ה והרא"ם בפירושו לדברים י"ד) פסקו כאביי. ובספר פאת-השלחן (כלל ג' קטע ל"א) תירץ שהרמב"ם פסק כאביי משום שכך משמעות הירושלמי בכמה מקומות, וכנראה גם גירסת הרמב"ם בבבלי הינה שונה מהנדפס אצלנו, ולכן מסיק בעל הפאת השולחן שלא יוכלו אשכנזים וספרדים לנהוג מנהגים שונים באותה עיר, וכן פסק החיי אדם (משפט הארץ י"א, כ"ה ועייין בבינת אדם שם שהביא שני תירוצים נוספים בהסבר הרמב"ם וע"ע יחוח דעת (רי עובדיה יוסף) ח"ד סי' ל"ו². ובשדי חמד ח"ג עמ' 292 וברדב"י סי' רנ"ג שדנו בשאלה זו). אך ראשונים נוספים רי"ף הרא"ש והמאירי פסקו כרבא שגם בעיר אחת מותר לשני בתי דינים לחלוק זה על זה אך המשני"ב ור"מ פינשטיין, הפוסקים בדורנו, פסקו והכריעו כרמב"ם או"ח קל"א ושו"ת אגרות משה ח"ג פ"ט וח"ד ל"ד).

2. האם דין "לא תתגודדו" חל אף במנהגים

תשובה לשאלה זו תלויה בטעמים של הראשונים לדין לא תתגודדו. רש"י (ביבמות י"ג ע"ב ד"ה אמינא לך) כתב "כדי שלא יהא נראה שנוהגין שתי תורות"³. משמע מרש"י שדין זה נאמר רק באיסורים ומדויק מדבריו "שתי תורות". הרמב"ם (הלכות ערים פ"י"ב הי"ד) וז"ל - "ובכלל אזהרה זה שלא יהיו שני בתי דינין בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר שדבר זה גורם למחלוקות גדולות". ומשמע מהרמב"ם שדין זה נוהג אף במנהגים (וע"ע בתשובות הרמב"ם פאר-הדור סי' קנ"א, ובדברי כתר - הראש (לר' חיים מולוז'ין) קטע לו ובספר יו"ט שני (רב ירחמיאל פריד) עמ' רנ"ה שתלה את הרשב"א כרש"י, ותוסי' כרמב"ם - ובדעת הרא"ש שנקט פשרנות ביניהם, ז"א שבשני מקומות שונים מותר להנהיג חילוקי מנהגות ואין הדבר נראה כשתי-תורות שהרי

2. ועייין שם שהוא סבור שאף לדעת הרמב"ם מותר לספרדים לנהוג אחרת מחאשכנזים אפי' בחיותם בעיר אחת חיות שנחשבו חקלה כשתי בתי דינים שונים. 3. ביטוי זה לקוח מגמ' נ"ט ע"ב ע"ש ביטוי של רש"י שראח בכך ענין חמור ביותר.

יודעים כולם שהמקום גורם, אבל במקום אחד אסור להנהיג חילוקי מנהגים זה מזה.⁴ ניתן לתלות את מחלוקת הראשונים בהסבר הגמ' ביבמות י"ג ע"ב ששם הגמ' ניסתה לתרץ בהוה אמינא את הקושי מדוע בחלוקי הימים של קריאת המגילה לא עוברים, על לא תתגודדו ע"י המשנה בפסחים דף נ' "מקום שנהגו לעשות מלאכה עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין" שממנה משמע שבחילוקי מנהגים לא עוברים על לא תתגודדו ודוחה זאת הגמ' ואומרת "אמינא לך אנא איסורא... ואת אמרת לי מנהגאז" ולכאורה מדחיה זו של הגמ' יש ראייה לשיטת רש"י שאיסור לא תתגודדו הוא רק באיסורים ולא במנהגים. אך ממסקנת הסוגיה שכן הגמ' הביאה את מחלוקת אב"י ורבה לגבי שני בתי דינים כתירוץ סופי משמע שהגמ' דחתה את החילוק בין האיסור למנהגים כבלתי נכונה וזוהי כנראה הבנת הרמב"ם ועיין בינת אדם בסוף משפט הארץ בענין זה. האחרונים נחלקו - הרמב"ם (או"ח סי' תצ"ג) ס"ל שרק באיסורים דין זה נוהג, ואלו הרמ"א נקט כרמב"ם ושאר הראשונים. וז"ל "לא ינהגו בעיר אחת מקצת מנהג זה ומקצת מנהג זה משום לא תתגודדו". (בדעתו הלך אף המשני"ב באו"ח קל"א סק"ו לענין נפילת אפיים אם ליפול על זרוע ימין או שמאל - כתב שבבחי"נ אחד לא יהיו שונים זה מזה, וכני"ל ר' משה פינשטיין באגרות משה ח"ג סי' פ"ט ובחי"ד סי' ל"ד).

3. האם איסור לא תתגודדו הוא מהתורה או מדרבנן

בשאלה זו האם איסור לא תתגודדו הוא מהתורה או דרבנן נחלקו הפוסקים - דעת הכסף משנה (הלכות עכו"ם פ"ב) המהר"ל (גור אריה, דברים י"ד) והפרי מגדים (או"ח סי' תצ"ג) דרשת הפסוק "לא תתגודדו" לא תעשו אגודות אגודות הוא מהתורה, ואלו לדעת הפרי חדש (מים חיים על הרמב"ם) הרא"ם (דברים י"ד) החיד"א (שער יוסף, הוריות ז' ע"ב נדרים סו ע"ב) בדעת הרמב"ם זוהי אסמכתא בעלמא וזה לשון הרמב"ם בספר המצות "יובכלל אזהרה זו חילוקי בתי העיר במנהגים וזהו **בעין דרש** כמו שאמרנו גם כן על צד הדרש כל המחזיק במחלוקת עובר בלא תעשה שנאמר ולא יהיה כקרח ועדתו (ספר המצות לאוין מ"ה) כמ"כ בדעת המקילים הולך אף הרב עובדיה יוסף (יחור דעת ח"ד עמ' קצ"ה) אך ישנם פוסקים הסוברים שאף הרמב"ם סובר שאיסור "לא תתגודדו" הוא מהתורה שחזר בו מספר המצות (שדי חמד מערכת לי כלל ע"ח. אף לדעת החיד"א מלאכ"י קטע כ"ג אין לסמוך על הרמב"ם בספר המצות במקום שסותר את "היד החזקה" שהרי לא בא אלא למנות את מנין המצות ולא כתב כדי לדקדק בדקדוקי מצות.

ונראה שיש להביא הוכחה מהגמ' לדעת הסוברים שלא תתגודדו הוא מהתורה היות שהש"ס (יבמות י"ג) התלבט כיצד אפשר לדרוש מלא תתגודדו איסור נוסף היוצא מדי פשוטו של מקרא לא להשחית בבשרו של המתאונן ("מבעי ליה לגופה") עד שהוצרכה הגמ' לדיק מתוספת האות ת'. והרי אם היה זה אסמכתא בעלמא אין הגמ' צריכה לטרוח כל כך! לפני שנסיים את בירורנו הראשון, יש להוכיח מדברי ר' יוסף קארו, שאין לנהוג במקום אחד כל אחד לפי עדתו ומנהגו. וז"ל בשו"ת אבקת רוכל (סי' רי"ב):

"הרי בהדיא שאע"פ שרבים הם הבאים ממקום שנוהגים מנהג אחד, בטלים הם לגבי המרובים מהם שנהגו מנהג אחר... וכש"כ הכא שהנוהגים כמנהג האחר המרובים קדמה קביעותם - לגור במקום ההוא לאלו המועטים מהם, וכיון דאלו קדמו קביעותם - בעיר, כל הבאים לדור שם טפלים הם להם.. "אח"כ ממשיך לדון במדינת סלבינא שהגיעו ספרדים ואשכנזים - והספרדים היו מרובים מהאשכנזים, ינהגו כספרד בין להקל ובין להחמיר, לאחר מכן אפילו אם היו מתרבים האשכנזים על הספרדים היו צריכים האשכנזים לנהוג כספרדים אפילו אם היו רבים מהם לפי שהאשכנזים בטלו לספרדים בהתחלה).

4. עיין בסגנונו של הרא"ש שם.

ולסיום תשובתו כותב: "מכל מה שכתבתי לעיל נתבאר.. שהאשכנזים חדרים בסלבניא מותרים לאכול מבדיקת הספרדים ולא עוד אלא שאם באו להחמיר על עצמם אינם רשאים מפני הלעז ומפני המחלוקת כי גדול השלום שעליו העולם עומד" וא"כ מפורש שהמהר"י קארו לא ס"ל את הסברא שהאשכנזים והספרדים הם כשני בתי דינים בעיר אחת (ומסכים לדעת הרמ"א בסי' תצ"ג) ואלו בא"י הקביעות תקבע לפי מי שהיה ראשון מבחינה הסטורית. בדרכו של בעל השו"ע הלך אף המהרש"ל (בהקדמתו לים של שלמה על בב"ק) וזה לשונו: "אחרי כל זאת לא די... אלא שרבתה המבוכה ותורה לא נעשתה כשתי תורות אלא כתרי"ג תורות, מרוב ריבוי המחלוקת וכל אחד בונה במה לעצמו ולעומתו "ברוך" יאמר הספרדי, לעולם צדקו דברי המחברים אם היא מן הספרדים... ניתן לבעל דין לחלוק ולומר "קום ליי" כחד מינהון, הספרדי כספרדים, הצרפתי כצרפתיים, וכל אחד בורר את שלו ועם עם כלשונו, וסובר התורה ירושה היא למשפחות, ולא זו הדרך ולא זו העיר כי מימות רבינא ורב אשי אין קבלה לפסוק כאחד מן הגאונים או האחרונים, אלא מי שכשרו דבריו, ע"פ התלמוד והירושלמי עכ"ל.

ה. עריכת תפלה בציבור ביו"ט שני של גלויות לבני חו"ל הנמצאת בא"י
לאור דברינו הקודמים המגיע למקום חדש וחם נוהגים אחרת ממנהגיו אם אין דעתו לחזור למקומו עליו להשתנות ולנהוג כמנהג המקום, ואף אם דעתו לחזור למקומו ולכן הוא ממשיך במנהגי מקומו העיקרי, אל לו לנהוג את מנהגיו בפומבי, וע"כ פסק המשני"ב (או"ח תצ"ו ס"ק י"ג) שבן א"י שהגיע לחו"ל ודעתו לחזור לא"י "אין צריך לנהוג כחומרי המקום שהלך לשם כיון שדעתו לחזור למקומו ומטעם זה צריכים הם להתפלל תפילת שמונה עשרה בלחש ביו"ט שני וכן להניח תפילין בצנעא כיון שדעתו לחזור נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם אבל צריכים ללבוש מלבושי יו"ט מפני שהוא דבר של פרהסיא ובן חו"ל שבא לא"י אם דעתו לחזור למקומו צריך לעשות שני ימים יו"ט. ומכל מקום תפילת יו"ט צריך להתפלל בביתו ביחידות בצנעא..."

אחד מאחרוני האחרונים, בעל ספר יו"ט שני (עמ' נ"א), מבוא אסופת "בעלי שו"ת" הפוסקים כך (רדב"ז ח"ד סי' ע"ב, פרי חדש סי' תצו, גרי"א פינקל, ר' משה פינשטיין ועוד) אמנם הוא גם מביא שלדעת הגרי"ש אלישיב מותר ליסד מנין בפומבי לכתחילה על סמך בעל השו"ע בתשובות אבקות רוכל סי' כ"ו, אך רש"ז אורבך חולק עליו, ולדעתו אין לנהוג תפלה בציבור כי הסברא נוטה כדעת החכם צבי שלכתחילה יוכלו בני חו"ל לנהוג בכל כמנהג בני א"י. הרב טיקוצינסקי מביא ראיה לפסקו של החכם צבי שהרי בעל השו"ע הביא רק דין של בן א"י שיצא לחו"ל ולא דין בן חו"ל שבא לא"י!.

הראייה קוק חבלט דין זה בדבריו:

"הגיעו בעצמכם, אלו היו באים עשרה יהודים מבני א"י לאחד מבתי הכנסת שבחו"ל באסרו חג של א"י שהוא יו"ט שני בחו"ל, והיו מניחים שם תפילין ומתפללים תפלה של חול האם לא היו מגיבים שם בחריפות? וע"כ נפסקה ההלכה כמשני"ב ולמה איפה לא יבינו אנשי חו"ל שגם אם אינם חוששים לדעת החכם צבי הרי כבודה של א"י מחייב לנהוג כדרכם בצנעא, והנה הם באים ומתפללים תפלת יו"ט בציבור גם ע"י הכותל המערבי, ואין לך פרהסיא גדולה מזו!" (מועדי הראייה עמ' קמ"ד).

סברא נוספת הביא הגרי"מ טקוצינסקי בשם ר' שמואל סלנט בספר א"י (עמ' מג) "שהרי מלפנים, כשקדשו ע"פ הראיה, ובא אורח לא"י ידע הוא מהי הקביעות בזמנים ובע"כ נהג רק יום אחד. וא"כ האיך יהיה אורח היום (שעושים ע"פ החשבון) חמור יותר מאשר מלפנים?"

עד כאן הבאנו את דעת המחמירים, אך בעל השו"ע בשו"ת אבקות רוכל (סי' כ"ו) נטה

לקולא, וז"ל: "יוכן עושים בכל יום, בכל שנה ושנה עולים לשלש רגלים מחו"ל לארץ ועושים יו"ט שני של גלויות כתקוננו ומשפטיו בחו"ל, ולא עוד אלא שמתקבץ מנין מבני חו"ל העולים לרגל ומתפללים תפלה וקוראים בתורה ומפטירין בנביא בברכות תחלה וסוף כמו שעושים ביום שני בחו"ל, ודבר זה נעשה מימי קדם בפני גדולי עולם ולא פקפק אדם בדבר זה מעולם... וזו היא שקשה בענין, האיך מתפללים תפילת יו"ט בפרהסיא בא"י, והיכי לא חיישין להאי דתנן "ואל ישנה אדם מפני המחלוקת", והיה מספק לחם שתפללו תפלת חו"ל בצנעא? ועל כורחנו לומר דס"ל לגדולי עולם דעד כאן לא תני "אל ישנה אדם מפני המחלוקת אלא מלאכה ודכוותיה דאפשר למיפק מיניה חורבה אבל בתפלה לא נפק מינה חורבה וליכא למיחש בה למידי" עכ"ל. המעיין בדבריו ימצא כשפוסק בענין דעתו שיתפללו בצנעה רק כאשר מדבר על מה "שנהגו בעלמא", על רבנים עלומי שם, מלמד עליהם זכות⁵.

ו. הבעיה מבחינה השקפתית.

בכמה מקומות מצאנו במשורר ההלכתי שאין לאדם להיות שונה מתקבל בו הוא נמצא "קרא ק"ש ונכנס לבהכ"מ ומצא ציבור שקורין ק"ש צריך לקרות עמהם פסוק ראשון, שלא יראה כאלו אינו רוצה לקבל על מלכות שמים עם חבריו... ואם הוא עסוק במקום שאני רשאי להפסק כעין מבוך שאמר "ואילך לא יפסיק אלא יאמר התיבות... בניגון הציבור שהיה נראה כאלו קורא עמהם" (שו"ע או"ח סי' ס"ה).

וכתב שם המשי"ב "והוא הדין שאר דבר שהציבור אומרים הוין "תהלה לדוד" או עליו קורא עמהם, שכן דרך ארץ" וכן "בשעה שהציבור נופלים (נפילת אפים) אף שהוא לא התפלל עמהם צריך לעשות נפילת אפים שהוא עומד בפסוקי דזמרא וכיו"ב (שערי תשובה על שו"ע או"ח סי' קל"א).

אך מעבר למישור ההלכתי במישור החשקפתי אמוני כאשר ציבור נוחגים מנהג אחד ויחיד מראה הדבר על אמונה באל אחד ויחיד וכך כתב מהר"ל: (נצח ישראל עמי ס"א) "כי השו"ת הוא יחיד בעולם אך לא יהיה לו בעולם אומה יחידה כמו שהיא יחיד, ומי כעמד ישראל גוי אחד בארץ... ובשביל זה הם עם אחד ולא כמו שאר הגוים שאין להם תורה מן השמים שהיא תורה אחת רק להם דת נימדת בעלת פנים הרבה⁶

מקור דברי המהר"ל במדרש תנחומא (פי קרח קטע ה') "בדרכי הגוים יש נימוסים הרבה ואין כולם מתקבצים בבית אחד ואנו אין לנו אלא ר' אחד יתירה אחת ומזבח אחד... למעשה איסור פיתח המנהג - נחשב כדרך ע"ז (שהרי לא תתגודדו" בפשוטי היא בענין פולחן ע"ז דוקה - וכן הרמב"ם כתב דין זה דוקה בהלכות עכו"ם!) וכותב המהר"ל (נתיבות עולם ח"א עמי קע"ב) "הרי הוא יוצא מן מה שישראל הם עם אחד והם לאל אחד, והציאח מהאחדות נחשב כאלו דבק בע"ז..."

כמו"כ בעל החות-יאיר (סי' קכ"ו), כתב שמנהג המקום החדש עדיף ע"פ מנהג אבותי וא"כ אפי' שאדם חושב להחזיק בחתורת-אמו (ואל תטוש תורת אדם) יש לו לבטל מחובת ולנהוג כמנהג המקום.⁷

5. ר' יוסף קארו נהג ללמד זכות כמנהג תוספות בענין מים אחרונים עיין ברכות נג. ובענין מחיאת כפים בשבת עיין ביצה ל' ע"א. אך אין זאת כחוראח מבוררת ופשוטה. 6. התחשבות באחדות העם עוברת כחוט רציף בכתבי המהר"ל, עיין דרוש לשבת הגדול בסוף הגדה של פסח עמי קצ"ז ובדרוש עח"ת בסוף ספר באר הנולה עמי כ"ו, ונר-מצוח עמי ל"א עי"ש שאר"ך. 7. שמעתי מחרב יעקב כחנא (שחיח חתן בנו של הגר"א) ששמע הדברים יוצאים מפי אדמו"ר החסיד (הגר"א) לוא יתן ח' שאזכח לשבת בארץ חקודש, וכדאי הוא לי, שאפטר לכל הפחות ממנת פוליש"י (פולין). (סידור חמורחב לגר"א, ירושלים תשל"ז עמי 552). הרי לנו מפורש ממסורה זו שלדעתו, מנהג חמקום מבטל את מנהג אבות. ועי"ש שו"ת אבקת רוכל ס"ס ר"יב.

ז. סיכום

לאור הבהרתנו הנ"ל אנו קולטים היטב את רוח הדברים, נתרחק נא מפרשנות מאולצת המכניסה "פיל בקופא דמחטא" ונשמע דברים כהויתם. "ההולך ממקום שעושין (מלאכה) למקום שאין עושים או ממקום שאין שעושין למקום שעושין (אם דעתו לחזור למקומו כמסקנת הגמ'). נותנין עליו חומרי המקום שיצא משם וחומרי המקום שהולך לשם. (ואם אין דעתו לחזור עליו והתנהג בכל כמנהג המקום שבו הוא נמצא כרגע) ובכל אופן "אל ישנה אדם מפני המחלוקת". (אפי' אם דעתו לחזור למקומו הישן) ואל יעשה שום שנוי בפרהסייה לפני אנשי המקום בו הוא נמצא. כמה יפים הם דברי חז"ל "לא יהיה אדם ער בין הישנים ולא ישן בין הערים... ולא שונה בן הקוראים כללו של דבר אל ישנה אדם ממנהג הבריות" (מסכת דרך ארץ זוטא פ"ה) וכן אמרו במדרש: עלת לקרתא, הולך בנימוסא" (רבה מ"ח) בימים אלו מושפעים אנו מתרבות המערב וכל אחד אחד מפתח את יחודו הבלעדי או מחזק את כתתו, ונראה לי שאין זו דעת התורה, ואם נהגו כולם מנהג אחד יתרבה שם שמם וימנעו חיכוכים וחשדות איש ברעהו.

ויה"ר שיקוימו בנו דברי הנביא" והיו לי לעם ואני אהיה להם לאלקים ונתתי להם לב אחד ודרך אחד ליראה אותי כל הימים לטוב להם ולבניהם אחריהם" (ירמיה לב, ל"ח-ל"ט).